

Lajinmäärittämisestä elintarvikkeiden aitoustudkimuksessa

Annikki Welling
Kemian laboratoriopalvelut
Evira

Sisältö

- Elintarvikepetokset
- Menetelmiä elintarvikepetosten tunnistamiseksi
- DNA menetelmät
- DNA viivakoodaus
- Komission koordinoima valvontasuunnitelma kalalajien oikeellisuudesta

Elintarvikepetokset

- EU:ssa ei ole yleisesti hyväksyttyä elintarvikepetosten määritelmää. Yleinen ohjeistus löytyy elintarvikelainsäädäntöä koskevista yleisistä periaatteista ja vaatimuksista annetusta asetuksesta (EY) N:o 178/2002, jossa säädetään, että merkinnät, mainonta, esillepano ja pakkaukset ”eivät saa johtaa kuluttajaa harhaan”.
- Yleensä petoksilla haetaan rahallista etua, mutta ne voivat johtaa myös elintarviketurvallisuuden vaarantumiseen

Esimerkkejä elintarvikepetoksista

- Laimentaminen
  - Mehujen laimentaminen toisilla mehuilla tai vedellä
  - Muiden öljyjen lisääminen extra-neitsyt oliiviöljyyn
- Korvaaminen
  - Kalalajin korvaaminen toisella
  - Tavallisen riisin sekoittaminen Basmati-riisin sekaan
- Keinotekoinen ominaisuuksien lisääminen
  - Sudan -värin lisääminen chiliin
  - Melamiinin lisääminen maitoon proteiinipitoisuuden nostamiseksi
- Tuotantotavan väärin merkitseminen
  - Luomutuotanto, vapaan kanan munat, päiväyksien muuttaminen

Menetelmiä elintarvikepetosten tunnistamiseksi

- Menetelmän valinta riippuu elintarvikepetoksen luonteesta ja siitä mitä etukäteistietoa elintarvikkeesta ja siihen kohdistuvasta petoksesta on
  - Tarvitaanko tietoa onko kyse naudanlihasta vai porsaasta vai siitä, onko naudanliha peräisin Argentiinasta vai Suomesta tai siitä onko kyse fileestä vai paistista
  - Riisi vs. muut viljat vai basmati-riisi vs. muut riisit?
- Menetelmät saattavat olla hyvin spesifisiä, tiedetään etukäteen miten elintarviketta yritetään väärentää
  - Vesipuhvelin maidon erottaminen muista maidoista, joilla sitä voidaan laimentaa
- Koko ajan yritetään kehittää laaja-alaisempia menetelmiä, joissa ei tarvittaisi paljon tietoa elintarvikkeesta etukäteen, eikä petoksesta
  - omiikka-profiilit
- Kvantitointi
  - Lainsäädännön vaatimukset

Erilaisia ”omiikoita”

- Elintarvikepetokset ovat yhä monimutkaisempia ja kekseliäämpiä. Jotta petokset voitaisiin havaita, elintarvikkeille laaditaan profiileita. Kun profiilissa havaitaan poikkeus, kyse voi olla elintarvikepetoksesta
  - Massa spektrometri-profiilit
  - Metabolomiikka
  - Lihan rasvapitoisuus
  - Sokeriprofiili
  - Rasvahappoprofiili
  - Pysyvien isotooppien analyysi: maantieteellinen alkuperä

Menetelmiä elintarvikepetosten tunnistamiseksi

Vanhentunut, syömäkelpoista?

rasvahappoprofiili

Lisätty vettä?

Proteiinin ja veden suhde
näytteessä

Mitä lajia?

GC-MS, lajispesifinen PCR,
DNA-viivakoodaus

Maantieteellinen alkuperä?

Pysyvien isotooppien analyysi

Luomutuotantoa?

Esim. torjunta-aine analyysi GC-MS:llä

Menetelmiä elintarvikepetosten tunnistamiseksi

Extra-neitsyt oliiviöljy,
mehu, maito → laimennettu?

GC-MS profiili, kryoskopia

Buffalo mozzarella, onko siihen
lisätty muiden eläinten maitoa?

lajispesifinen DNA
menetelmä

Melamiinia lisätty nostamaan
proteiinipitoisuutta?

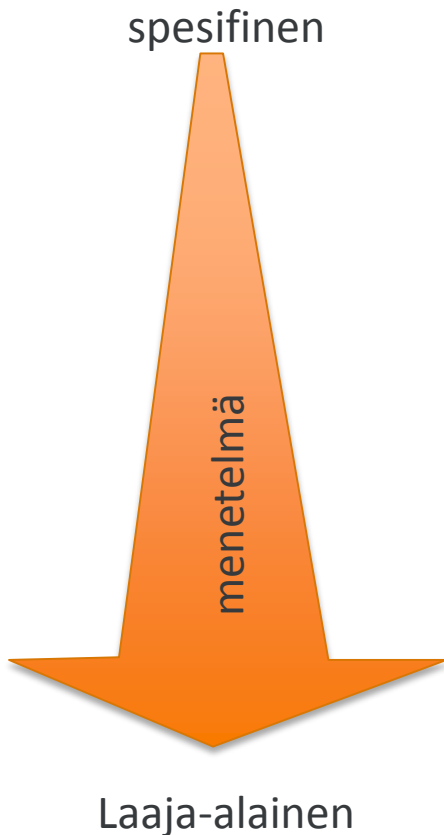
GC-MS menetelmä
melamiinin tunnistamiseksi

Miksi DNA menetelmiä käytetään aitoustutkimuksissa?

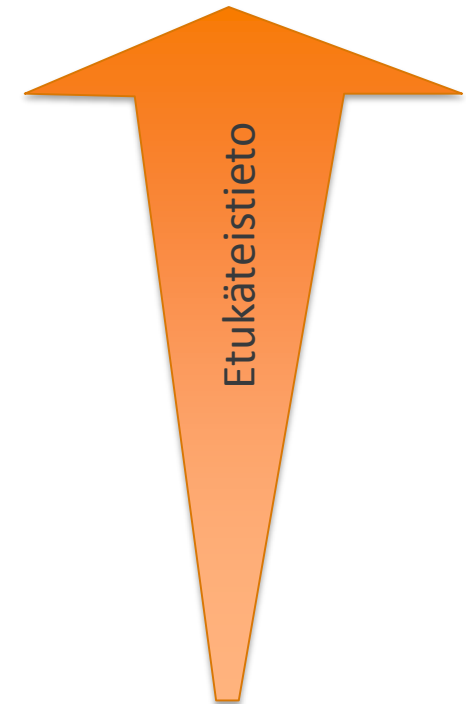
- DNA molekyylit ovat melko kestäviä → voidaan tutkia raakaa, keitettyä tai prosessoitua elintarviketta
- Kohde -DNA:ta on paljon: kaikissa soluissa → kaikissa kudoksissa/solukoissa
- Genomitieto eri eliöistä lisääntyy koko ajan ja useimmiten se on vapaasti saatavilla → helpottaa uusien menetelmien kehittämistä
- Menetelmät ovat tulleet edullisemmaksi, ihmisen koko genomin sekvensointi maksoi v. 2000 100 miljoonaa dollaria, nyt saman kokoisen genomin saa sekvensoitua ~5000 dollarilla.

DNA –menetelmien spesifisyys

- Proteiinin epitoopin tunnistaminen (allergeenitutkimukset)
- Lajispesifinen tunnistaminen
- Tietyn eläinryhmän tunnistaminen (märehäjä-DNA)
- DNA viivakoodaus (mikä tahansa yksittäinen laji)
- DNA metaviivakoodaus (kaikki monimutkaisessa näytteessä olevat lajit)
- WGS sekvensointi

Paljon tietoa etukäteen

Ei tietoa etukäteen

Menetelmän valinta riippuu vaatimuksista

- Jos on tarve tietää sisältääkö elintarvike tiettyä eläin- tai kasvilajia
  - Menetelmä on suunniteltu tiettyä tarkoitusta varten
  - Lajispesifinen menetelmä
- Jos tietoa elintarvikkeen sisältämistä aineista ei ole etukäteen
  - Yleinen menetelmä, DNA-viivakoodaus
- Jos kaikki elintarvikkeen sisältämät lajit täytyy tietää
  - DNA metaviivakoodaus, WGS sekvensointi
- Kuinka paljon kutakin lajia näytteessä on
  - Reaaliaikainen PCR (suhteellinen määrittäminen)
  - Digitaalinen PCR (absoluuttinen määrittäminen)

Milloin DNA ei sovellu aitoustutkimuksiin?

- Kun DNA:ta ei ole tai se on hajonnut
  - Elintarvike voi olla niin pitkälle prosessoitua, että DNA on hajonnut – purkkitonnikala, Corn Flakes
  - Elintarvikkeeksi käytetään sellaista osaa kasvista, joissa ei ole DNA:ta: puhtaat öljyt, tärkkelys (kyse on solun osasta)
- Kyse on kasvatustavasta, esim. luomu, vapaan kanan munat
  - Poikkeus kassilohet, koska kasvatuksessa käytetään sellaista lohilajia, joka ei kasva villinä
- Jos lajia ei ole kuvattu tieteellisesti, siitä ei ole olemassa minkäänlaista DNA sekvenssitietoa, sitä ei voida tunnistaa

DNA viivakoodaus

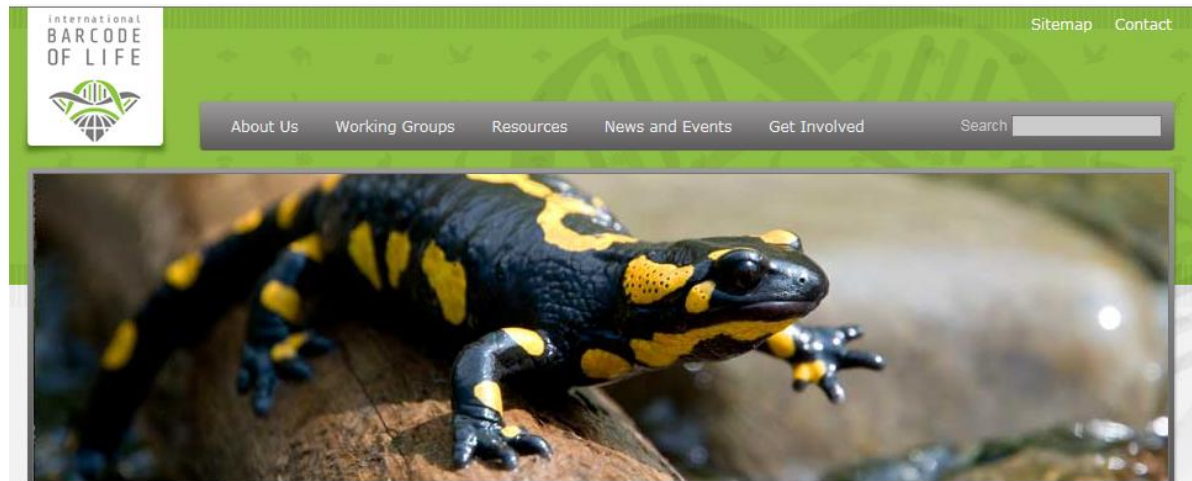
- 2003 Paul Herbert Guelphin yliopistosta, Kanadasta ehdotti uutta tapaa lajien tunnistamiseksi ja löytämiseksi
- Jokaisesta maapallon eliölajin genomista sekvensoitaisiin sama tietty alue, sekvenssit koottaisiin geenidatapankkiin ja voitaisiin käyttää lajintunnistukseen.
- Genomialueen tulisi olla sellainen, että lajin *sisällä* siinä olisi mahdollisimman vähän vaihtelua, mutta lajien *välillä* vaihtelu olisi suurta.

DNA viivakoodaus

- Suurin osa eläinlajeista voidaan erottaa toisistaan sekvensoimalla 648 emäsparin pituinen alue mitokondriossa sijaitsevasta *sytokromi-c-oksidaasi-1 -geenistä (COI1)*.
- Kasveilla käytetään kahden viherhiukkasessa sijaitsevan geenin kombinaatiota, *matK* ja *rbcl*
- Sienillä viivakoodausalueena käytetään genomissa sijaitsevaa geenien välistä aluetta *ITS*

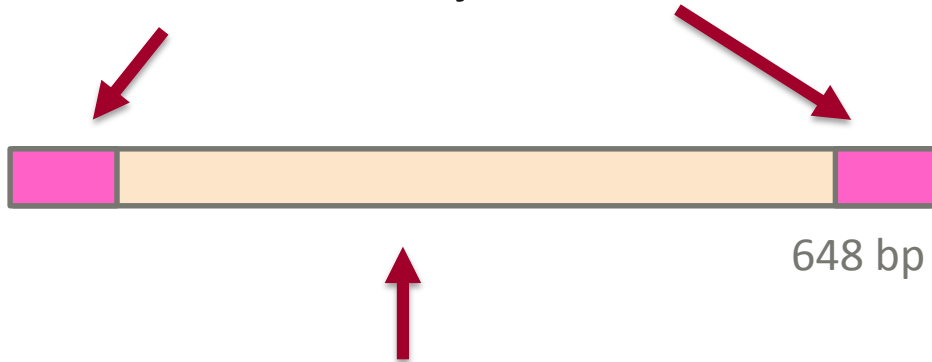
Geenidatapankkeja

- International barcode for life
  - Tarkoituksena kerätä referenssikirjasto kaikista eliöistä
  - <http://ibol.org/>
- National Center for Biotechnology Information NCBI
  - <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>

Viivakoodialue

Degeneratiiviset alukkeet, sitoutuvat viivakoodialueen alku- ja loppupäähän. Mahdollisimman vähän vaihtelua lajien välillä

Genomialueen tulla olla sellainen että siinä on lajin sisällä mahdollisimman vähän vaihtelua, lajien välillä vaihtelu suurta.

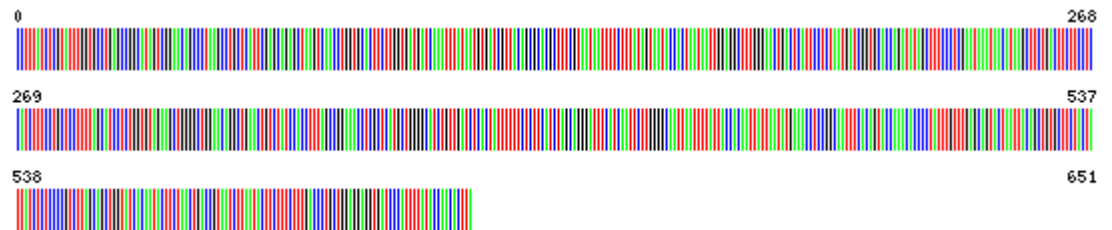

DNA viivakoodi paljastaa lajin

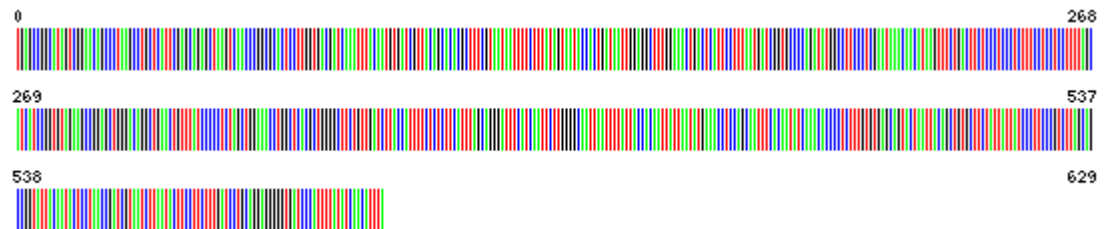

Turskaa vai seitiä?

Gadus morhua, turska

Pollachius virens, seiti

C, T, A, G

Matriiseista

Laji voidaan määrittää mädistä, tai suomusta tai muusta eläimen osasta.

DNA viivakoodaus onnistuu myös prosessoiduista elintarvikkeista, mutta vain yksittäisestä lajista kerrallaan.

Komission koordinoimat valvontasuunnitelmat

- Merkitsemätön hevosenliha 2013-2014
  - Hevosenlihan tunnistaminen DNA menetelmällä lihasta
  - Fenyylibutatsonin jäämät (lääkityt hevoset, jotka teurastettu ennen varoajan umpeutumista)
- Hunajan oikeellisuus 2015-2016
  - Sokerin lisääminen hunajaan
  - Lajihunajan merkitseminen väärin (kasvilaji)
  - Maantieteellinen alkuperä
- Markkinoilla olevien kalalajien oikeellisuus 2015
  - Valkolihaiset kalalajit
  - DNA viinakoodaus

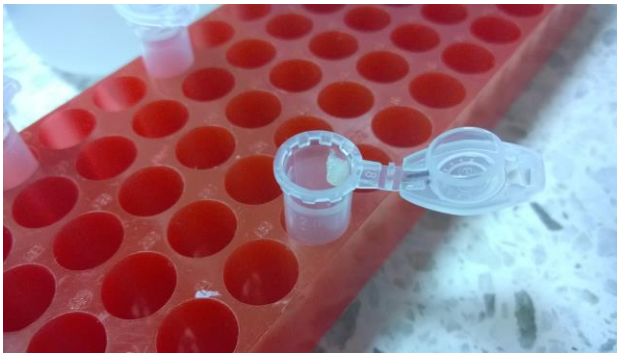
Näytteen esikäsittely

Näyte täytyy käsitellä niin, että se sisältää vain yhtä tutkittavaa lajia.

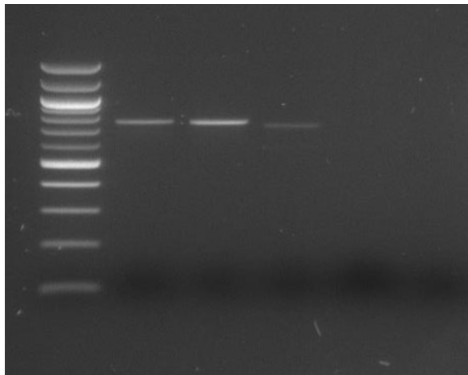

DNA:n eristäminen, monistaminen ja tarkistaminen

DNA eristetään näytteestä kitin avulla, 25 mg näytettä riittää

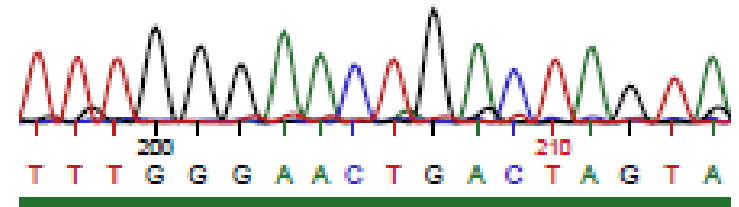
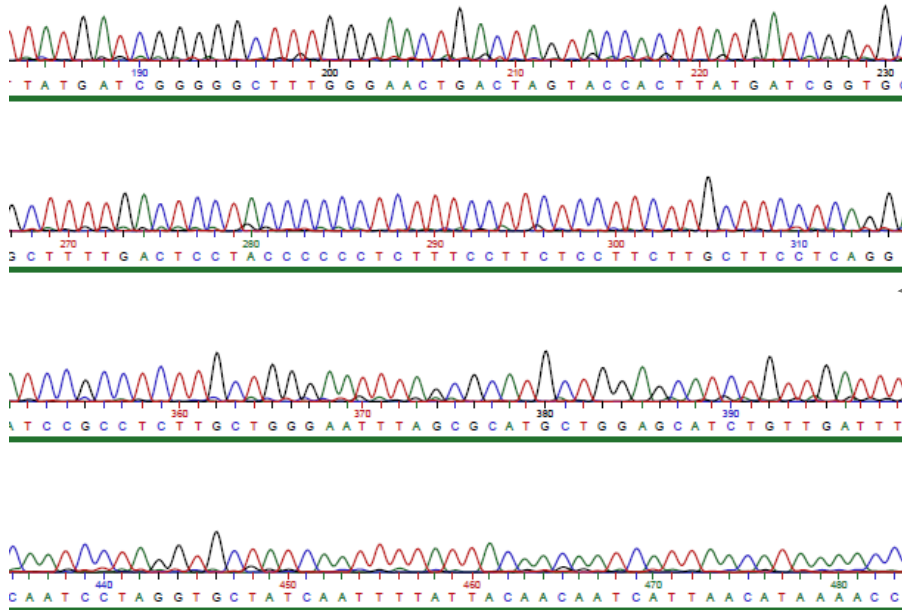
std n1 n2 k1 - -

DNA monistetaan PCR:n avulla ja tarkistetaan agarosigeelielektroforeesilla: tuotetta on ja se on oikean kokoinen

Sekvensointi

- Tuotteen sekvensointi Sanger sekvensoinnin avulla (pystytään sekvensoimaan n. 1000 bp pituinen DNA jakso). Sekvensoidaan yleensä ainakin kahteen kertaan, molemmista suunnista

...TTTGGGAAGTGAAGTAGTA...

Tuloksia

- 83 kalanäytettä
- Yhtä näytettä lukuun ottamatta (purkkiahven) kaikista saatiin eristettyä DNA:ta
- Suurin osa näytteistä pystyttiin tunnistamaan lajitasolle, muutama vain sukutasolle (viivakoodialue ei tarpeeksi spesifinen)
- 1 näytteen kalalaji ei vastannut pakkauksessa ilmoitettua

DNA viivakoodaus

- Milloin se on vaikeaa tai ei onnistu:
    - DNA:ta ei ole saatavilla tai se on hajonnut
    - Eliölajista ei ole olemassa sekvenssitietoa
    - Kun useaa eri lajia on sekoittunut toisiinsa, esim. makaronilaatikko: nauta-sika jauhelihaa, kananmunaa, maitoa, sipulia, mausteita...
- DNA -metaviivakoodaus